

Relația dintre ruptură și continuitate în relectura romanului românesc din anii '70

Alina Roxana MUȘAT (STOLIAN)
Universitatea Lucian Blaga, Sibiu

Abstract: *Through this research we aim to analyze the major effects of the digitization of the Romanian novel of the '70s; In addition, we will try to identify the origin of the concepts of intertext, intertextuality, digitization and the theory derived from it. At stake is a process of aestheticizing fiction and it occurs simultaneously and somewhat synergistically with the reverse phenomenon, that of de-aestheticizing literature.*

Keywords: *digitization, intertextualization, fragmentarism*

Prin prezenta cercetare ne propunem să analizăm efectele majore ale digitalizării romanului românesc al anilor '70; în plus, vom încerca să identificăm originea conceptelor intertext, intertextualitate, digitalizare și a teoriei derivate de aici. Este în joc un proces de estetizare a ficțiunii și el se produce în mod concomitent și oarecum sinergetic cu fenomenul invers, cel de dez-estetizare a literaturii.

Despre partea estetică a textelor literare vorbește și Matei Călinescu în lucrarea *A citi, a reciti* considerând că textele trebuie realizate în așa fel încât să atragă atenția cititorilor, să răspundă așteptărilor nerăbdătoare ale acestora pentru a-și asigura finalizarea cărții. Despre modul în care un text poate fi atractiv sau nu, despre scopul lui vorbește și Scholmith Rimmon-Kenan:

⁹⁸„Există un scop pe care orice text trebuie să și-l atingă: să se asigure că va fi citit [...]. În această privință textul este prin într-o dilemă. Pe de o parte, ca să fie citit trebuie să se facă înțeles, să-și mărească inteligibilitatea ancorându-se în coduri, cadre, Gestalten familiare cititorului. Dar, dacă este înțeles prea ușor, textul își va devansa sfârșitul. Deci, pe de altă parte, este în interesul textului să încetinească procesul înțelegerii lui de către cititor, astfel încât să-și asigure supraviețuirea. În acest scop, el va introduce elemente nefamiliare, va multiplica dificultățile de un fel sau altul [...], sau, pur și simplu, va temporiza prezentarea părților așteptate, interesante”.

De asemenea, despre teoria (re)citirii unui text literar și despre relația dintre prima lectură și următoarele, vorbește Matei Călinescu, susținând ideea:

98 - Scholmith Rimmon-Kenan, *Narrative Fiction*, New Accents, 1983, pp. 122-123.

⁹⁹ „Consensului estetic încă predominant, bazat pe un nucleu de deprinderi de lectură formate la școală, prin contrastul cu clasicii literaturii, tinde să dea întâietate primei citiri liniare, ideal neîntrerupte, a unui text recitibil (definiția consacrată a unei opere clasice fiind că este, în același timp, foarte plăcută la citit și recitibilă la infinit”.

Prin digitalizarea romanului anilor 70 vom pleda pentru o nouă viziune asupra granițelor dintre lumea textului și tehnologie, precizând că se creează zone de interferență a posibilităților lingvistice ale tehnologiei.

Menționăm că aceste granițe sunt provizorii și fluctuante (adică nu sunt însă definitive, ca în cazul formei editate), ele pot fi afirmate și negate simultan, în măsura în care, pe de-o parte, tehnologia alterează practicile ficționale curente, promovate de romanul modern și, pe de altă parte, ficțiunea explorează, la rândul ei, avatarurile tehnologice, denaturalizându-le.

Având intuiția faptului că tehnologia computerului este, înainte de toate, o practică semnificativă, care produce și diseminează semnificația, semnalăm faptul că aceasta a provocat o ruptură a convențiilor existente între planul uman și cel tehnologic, producând, în mod paradoxal, noi raporturi cu realitatea însăși, unele dintre ele chiar mai prietenești.

Dintre formele cele mai productive în digitalizarea literaturii se cunosc: narațiunea cu hipertext compusă din seturi de texte conectate între ele prin legături; hiperficțiune explorativă prin care cititorul poate alege doar modul în care introduce textul, fără a-l modifica; narațiunea hipermedia cu elemente multimedia, cum ar fi sunetul, imaginea, imaginea în mișcare, videoclipurile etc. sau rescrierea colaborativă (hiperficțiune constructivă): este unul dintre tipurile de narațiuni hipertextuale, de mare efect, în sensul că textele narrative rescrise prin colaborare între mai mulți autori, mai ales datorită utilizării „noilor tehnologii”, oferă surprize.

Prin intermediul hipertextului cititorul are posibilitatea de a citi secvențe de text de care este direct interesat, aflându-se poate la a doua lectură a acestuia, fiind astfel mai utilă și mai facilă lectura prin intermediul unor hyperlink-uri numerotate, destinate evoluției literaturii în medii fizice.

Textul în varianta pe hârtie în care paginile erau întoarse cu degetul, devine hyper-text în variantă digitală pe o interfață a ecranului iar degetul este înlocuit de click-ul care răsfoiește și deschide noi pagini legate între ele. Se poate ușor constata, faptul că evoluția către narațiunile hipertextuale, oferă creatorului mai multe perspective de realizare și abordare decât în varianta clasică și în același timp cititorului posibilitatea unei receptări diversificate și pliate pe cerințele sale.

99 - Călinescu, Matei, *A citi, a reciti*, București, Humanitas, 2017, pp.55.

Prin hiperficțiunea constructivă autorii au posibilitate de a colabora la nivel textual pentru a realiza lucrări noi care pot servi punctual nevoilor literare ale societății actuale.

Un obiectiv rezidă în identificarea accepțiilor digitalizării textului, intertextualității, fragmentarității, structurilor intertextuale, arhitextualității din perspectiva abordărilor structuraliste și post-structuraliste, precum Mihail Bahtin, Julia Kristeva, Roland Barthes și Gerard Genette, dar și ale altor teoreticieni care au cercetat aceste aspecte.

Matei Călinescu în lucrarea *A citi, a (re)citi*, vorbește despre două moduri diferite de abordare a textelor literare, văzute din perspectiva lecturii și relecturii, susținând ideea că aceste două situații necesită diferite moduri de atenție. De asemenea, textele religioase sunt citite dintr-o altă perspectivă decât cele *profane*, având și un impact diferit asupra cititorului neavizat sau avizat.

Și pentru că scriitorul este creatorul de opere care nu ar prinde viață decât în mâna îmbogățită de dorință și entuziasm a unui lector, se impune a fi evidențiată importanța magistrală pe care acesta din urmă o are în triada scriitor, text, cititor.

În plus, același scriitor a observat în amănunt și existența a trei elemente care pot influența lectura cărților fiind vorba despre vârsta cititorului, locul în care se produce actul lecturii și sexul sau genul celui care desfășoară această activitate, analizând mai în profunzime aspectul legat de vârstă și necesitățile de lectură în această circumstanță. Se constată că există mai multe faze ale cititorului în funcție de vârsta la care are loc lectura și specificul textelor citite sau recomandate care converg către ideea unei relecturi care ar putea avea cel puțin aceeași importanță ca prima lectură.

¹⁰⁰ „În studiul său, Appleyard definește cinci roluri tipice ale cititorului, în funcție de vârstă: (1) cititorul ca jucător, mai exact ca jucător simbolic – corespunzând vârstei preșcolare, când experiențele de a asculta povești citite de alții, de a fantaza și de a participa în diferite jocuri în care pretinzi că ești altcineva sunt continuate și se susțin reciproc; (2) cititorul ca erou sau eroină – corespunzând unei vârste ceva mai înaintate (7-11 ani), când copilul citește de bunăvoie mai ales povești de aventuri și tinde să se identifice cu eroii ficționali; (3) cititorul ca gânditor – corespunzând adolescenței, când lectorul tânăr începe să reflecteze asupra caracterelor ficționale, motivațiilor și sentimentelor ce diferă de ale sale, străduindu-se să stabilească o conștiință mai puternică a identității sale proprii; (4) cititorul ca interpret – corespunzând anilor de facultate și de după facultate, când cititorul educat, având conștiința interpretabilității textului literar, se

100 - J.A, Appleyard, *Becoming a Reader, The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*, Cambridge University Press, New York, 1990.

silește să-l înțeleagă și să articuleze o interpretare valabilă, printre multe posibile; (5) cititorul adult, „pragmatic”, adică persoana ajunsă la maturitate deplină capabilă să deosebescă finalitățile multiple ale lecturii – dobândirea de informații, de satisfacții intelectuale și estetice, deconectare – și care, de regulă, preferă proza nonficțională (istorie, biografii) celei de imaginație, iar în perimetrul ficțiunii preferă textele dominate de personaj celor dominate de acțiune”.

Și pentru că era informației se află în continuă mișcare, cărțile fac și ele pași mari către un alt univers, cel digital în care nu numai literatura îmbracă alte forme ci și cărțile din diverse domenii, pentru a putea fi cât mai aproape de nevoile celor care cercetează sau citesc dor pentru divertisment sau pentru relaxare, cu impact deosebit în primul rând asupra bibliotecilor care încearcă din răspuțeri să se adapteze.

Dacă la începuturi opera literară a fost transmisă prin viu grai, astăzi, ea trece printr-un nou proces de transformare și adaptare ce impune noi tehnologii la care se adaptează odată cu omenirea.

Europa reprezintă o diversitate culturală și lingvistică de peste cincizeci de ani, devenind o entitate economică distinctă. S-a constatat de asemenea faptul că se cheltuie foarte mult din cauza barierelor multilingvistice care îngreunează interacțiunea oamenilor politici, cercetătorilor sau tuturor celor care trebuie să interacționeze din diverse motive.

Consider că noile tehnologii au ca scop eliminarea barierelor de comunicare între oameni, apropierea acestora de tot ce înseamnă culturi, obiceiuri, civilizație și nu în ultimul rând literatură.

În această perioadă a adaptărilor suntem cu toții supuși creației, inovării și cercetării pentru a descoperi cele mai eficiente moduri de a comunica virtual fie prin literatură, artă sau mișcare. Viața se și ne schimbă pe toți deopotrivă: profesori, avocați, scriitori, medici, preoți, părinți sau bunici. Cu toții încercăm să comunicăm, să transmitem, să primim sau să oferim informații de calitate, pe platforme sigure și comune tuturor.

Nu am putea spune că rolul scriitorului, editorului, s-a schimbat semnificativ în actualitatea zilelor noastre, deoarece, înainte ca acest fenomen să explodeze, scriitorul modern utiliza tehnologia actuală pentru a-și face cunoscute creațiile. Sunt la modă ebook-urile de ceva ani, iar bibliotecile mari au deja o bază de cărți care pot fi consultate online. Lipsește doar contactul direct cu foaia, contactul direct cu oamenii, însă, subiectele sunt create și așteaptă a fi descoperite, indiferent sub ce formă.

În schimb, aș putea spune cu certitudine că rolul profesorului s-a schimbat aproape radical. „Creatorul de vise” de la catedră devine vocea din spatele monitorului, care se luptă zi de zi să-și facă lecțiile cât mai interesante

pentru cei aflați pe cealaltă baricadă, a copiilor care nu au avut libertate la monitoare până acum, și care, brusc devin surse de bază de informații.

Mi-am propus o încercare de racordare a prozatorului Alexandru Vlad, care face parte din generația anilor 70, la era digitală, propunând o trecere a uneia din cărțile sale în varianta digitală, schimbând astfel percepția asupra literaturii către acest univers nou al postmodernității.

Prin digitizarea prozei lui Alexandru Vlad propun continuitatea operei acestuia și pe plan internațional pentru a fi disponibil nu numai cercetătorilor din domeniul lingvistic prin intermediul intertextualității. Nu va exista o ruptură radicală de textul clasic „Frigul verii” al aceluiași autor, ci voi încerca prin procedeul fragmentarității, aducerea lui în prezent.

O variantă de a aduce în actualitate romanul anului 70 este utilizarea formatului wiki prin care voi încerca realizarea unui set de pagini de internet care să poată fi răsfoite de utilizatorii interesați să facă modificări și să poată fi salvate. Astfel utilitatea lor va putea fi accesibilă atât din punct de vedere a ariei de interes a cititorilor cât și a celor care pot oferi informații suplimentare noțiunilor deja existente.

Din perspectiva lingvistului, opera literară presupune comunicarea dintre emițător și receptor, astfel că textul tipărit în varianta anilor 70 ar putea fi transpus prin intermediul unei alte aplicații digitale în varianta ebook (cartea electronică) care va deschide noi orizonturi pentru receptorii viitorului, interesați de literatura cronotopică a trecutului.

Cartea electronică poate conține mai multe informații, imagini, anexe, referințe către adresa web și mai vine cu avantajul din perspectiva scriitorului, care nu mai are nevoie de editură sau tipografie pentru a publica varianta digitală.

Cu ajutorul intertextualității voi încerca transpunerea romanului „Frigul verii” de Alexandru Vlad, în varianta digitală ebook păstrând structura textului original în cea mai mare parte, cu legătură între cele două texte.

Termenul „intertextualitate” provine de la cuvântul latin *intertexto* care înseamnă a se înșinua în țesătură, preluat și introdus în terminologia literară de Julia Kristeva, desemnând proprietatea textelor de a fi legate de alte texte. În anul 1966, au apărut două articole care tratează acest subiect în colecția *Tel Quel*, idee reluată ulterior, în urma consultării lucrărilor lui M.Bahtin, în *Semiotike, Reshershesh pour une semanalyse*. J.Kristeva oferă termenului o interpretare mai amplă, considerând-o mai exact, o interacțiune a textelor.

M.Bahtin susține ideea că un text poate fi interpretat din mai multe perspective, atât istorice cât și sociale oferind posibilitatea unui număr infinit de exprimări. Astfel, opera nu poate avea un sens unic, toate enunțurile depinzând de altele anterioare, așa cum, în egală măsură interpretarea pe care o poate oferi

cititorul poate fi variată.¹⁰¹ Pentru acesta cuvântul devine propriu numai printr-un act de „împroprietărire”, ceea ce ar însemna că el nu ne poate aparține în totalitate și este mereu pătruns de urmele altor utilizatori. Mai târziu, viziunea a fost interpretată de Julia Kristeva și definită printr-un termen inovativ-intertextualitate.

Din perspectiva legăturii textului cu artele vizuale, Matei Călinescu considera că¹⁰² mintea noastră are nevoie să construiască un fel de simultaneitate spațială, sau sinopsis, ca să poată vizualiza deplin obiectele de natură secvențială.

Cel care tratează interferența și rolul vizualului în artă, este psihologul Rudolf Arnheim care susține ideea că: „Pentru a înțelege un eveniment ca un tot trebuie să-l vedem în simultaneitate, ceea ce înseamnă spațial și vizual [...]. Pradoxul interesant [este] ca o bucată muzicală, o dramă, un roman sau un dans trebuie percepute ca un fel de imagine vizuală, dacă e să fie percepute ca un întreg structurat”. (*New Essays in the Psychology of art*, pp.79-80).

Din punct de vedere literar, romanul poate fi generat de o realitate imediată sau împrumută masca istoriei pentru a se adresa prezentului în diverse variante. Pentru perioada în care a fost scris acest roman, se poate vorbi de un alt tip de limbaj, dublu, aluziv care poate fi interpretat ca formă de codificare și obscurizare a unui univers mitic al unor structuri mentale colective sau ca abordare perifrastică a socialului interzis.

Frigul verii este un roman care respectă principiile clasice ale narațiunii românești, într-un moment când experimentul naratologic în literatura română pare că stagnează. Autorul este conservator în această privință, încercând să se mențină în limitele unei povestiri de tip cronologic. Fără a avea o construcție complicată și ingenioasă, ci una clasică, simplă și riguroasă, romanul lui Alexandru Vlad este scris după un plan gândit dinainte cu simț arhitectonic.

Romanul ar putea fi adus în contemporan prin intermediul ebook-ului, sau prin modelul wikipedia ca variantă „nouă” a romanului, care ar insera, pe lângă textul propriu-zis și secvențe de imagini care să redea momente cheie ale romanului, cum ar fi episodul erotic cu Vera, rusoica de peste Nistru, care-i amintește lui Avram de lectura unei celebre cărți a lui Gib I. Mihăescu ce înseamnă de fapt o ieșire din "romanul familial" prin depășirea complexelor de orice fel, sau momentul când Avram va fi împușcat, încercând să împiedice distrugerea podului.

Astfel, această „lucrare digitală” nu presupune o ruptură de romanul clasic, ci o transformare a lui, prin intermediul mijloacelor moderne și al intertextualității pentru o receptare cât mai atractivă și pentru a aduce în

101 - Bahtin M., *Problemele poeziei lui Dostoievski / În românește de S.Recevschi*. - București: Univers, 1970, p. 28.

102 - Călinescu, Matei, op.cit, p. 4.

contemporan ideea de roman al individului ce devine totodată un roman al colectivității care debutează cu o călătorie spre locul acțiunii, putând fi interpretată ca fiind o intrare în ficțiune.

Pentru a putea ajunge în „lumea digitală”, cartea anilor 70 are nevoie în primul rând de o prezentare atractivă realizată conform pașilor recomandați de diverse programe care pot transforma inițial cartea în document pdf și ulterior, într-o carte virtuală.

Așa cum cartea în varianta pe hârtie trebuie să fie lizibilă, la fel și transpunerea ei în oricare dintre variantele digitale trebuie să ofere acest *confort* chiar dacă cititorul se află la prima sau la a doua lectură. Matei Călinescu susține ideea primei lecturi, ca variantă ce mai fidelă lecturii ideale, pentru ca celelalte să nu fie decât transparența celei dintâi.¹⁰³ „[...] opera literară însăși este în așa fel construită încât să fie aprehensibilă din punct de vedere estetic încă de la prima lectură, chiar și atunci când valoarea estetică ridicată îi justifică întru totul recitirea (sau retrăirea reflexivă) repetată.”

Munca desfășurată în acest sens, reprezintă un proces de uniformizare a literaturii care poate monopoliza în viitor lumea iubitorilor de carte și care ar putea îngreuna accesul la imaginație, prin oferta inepuizabilă de informații care pot fi accesate facil.

Așadar, considerăm că este dificil de spus dacă această nouă tehnologie va închide o lume a cărților tipărite, pentru a deschide o alta, dar un lucru poate fi observat, acela că gândirea afectivă și cea proiectivă sunt afectate prin faptul că imaginația e înlocuită cu reprezentarea virtuală.

Prin recitirea romanului în varianta digitală are loc însuflețirea cărții citite și readucerea ei la viața noastră din lumea autorului cuprins poate pentru un timp, de o umbră a uitării, sau poate a dispariției. Acesta este poate mijlocul prin care trecutul se reînseriază în prezent sub o altă formă misterioasă, pentru a-și recăpăta strălucirea de altădată câștigată în fața unor cititori veritabili.

Văzut din perspectivă online, romanul lui Alexandru Vlad se deschide cititorilor, continuând ideile transmise offline, deși acceptă preeminența obiectului, conform realismului, se întâmplă totuși, adesea, ca percepția să nu reprezinte pentru autor decât un obstacol, un factor care declanșează procesul imaginar. Naratorul notează, într-un moment de auto-scopie, că¹⁰⁴ „senzațiile antrenează imaginile și nu invers”.

Holland vorbește despre conceptul de joc și legătura cu literatura considerând că „atât jocul cât și literatura pot fi înțelese în sensul acesta, că mai întâi ne fac să suferim o influență tulburătoare, iar în al doilea rând ne fac să o controlăm [...]”. A spune că o operă literară este „bună”, așadar [...], înseamnă a prezice că va

103- Călinescu, Matei, op.cit, p. 57.

104 - Vlad, Alexandru, *Frigul verii*, Editura Militară, București, 1985.

trece testul timpului. Considerăm totuși că, cititul în varianta digitală poate fi superficial din perspectiva factorilor perturbatori care ar putea întrerupe actul în sine, cum ar fi notificări, pate chiar imagini care uneori pot avea ca efect înfrânare a imaginației sau chiar se poate rezuma uneori la o lectură fotografiată a informațiilor. N. Carr tratează această problemă în lucrarea intitulată *Superficialii. Efectele internetului asupra creierului uman* prezentând-o sub forma unei jonglerii cu informația care presupune anumite costuri de comutare¹⁰⁵ „Experimentele arată că, pe măsură ce atingem limitele memoriei noastre de lucru e tot mai greu să distingem informațiile relevante de cele irelevante, semnalul de zgomot. Devenim consumatori de date lipsiți de judecată.”

Pe de altă parte, există cercetători care susțin parte utilă a digitalizării (Veen și Vrakking (Homo Zappiens. *Joc și învățare în epoca digitală*) și a ofertelor constructive ale acestor tehnologii susținând ideea că acei copii care au folosit de la o vârstă fragedă mijloacele digitale procesează de trei ori mai multe informații decât adultul care a învățat într-o variantă liniară, tradițională făcând față supraîncărcării informaționale și sesizării legăturilor cu realitatea. Se susține chiar ideea că predarea în varianta tradițională are ca efect limitarea intelectuală a copiilor crescuți în era tehnologiei care au posibilitatea să colaboreze, să socializeze, să concureze cu informațiile pe care ei înșiși le caută și le descoperă...le absorb, într-un demers constructivist.

Ideea de bază este de a nu rămâne la datele realității, ci de a conjuga funcția perceptivă cu cea imaginativă, în noua variantă, astfel încât, obiectul percepției să fie relativizat prin crearea unui corelativ imaginar al unor situații reale.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

- Bahtin, M., *Problemele poeziei lui Dostoievski / În românește de S.Recevschi.* - București: Univers, 1970
- Carr, Nicholas, *Superficialii. Efectele internetului asupra creierului uman*, București, Publica, 2012
- Călinescu, Matei, *A citi, a reciti*, București, Humanitas, 2017
- J.A, Appleyard, *Becoming a Reader, The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*, Cambridge University Press, New York, 1990.
- Nicholas, Carr, *Superficialii. Efectele internetului asupra creierului uman*, București, Publica, 2012

105 - Carr, Nicholas, *Superficialii. Efectele internetului asupra creierului uman*, București, Publica, 2012.